

09.00.00 - "FALSAFA"

Xayridinov Abbosxon Anvarovich. O'zbekiston yoshlarida "Ommaviy madaniyat"ga qarshi immunitetda milliy qadriyatlarning strategik o'rni va ahamiyati.....	39
Uralov Dilshodbek. Ibn Sinoning falsafiy qissalarida axloqiylik me'zonlarining badiiy obrazlar orqali ifodalanishi.....	70
Jumayev Aslam Hazratovich. Bahouddin Naqshband g'oyalari mehnat konsepsiyasi va uning falsafiy tahlili.....	83
Boydadayev Abdurrohmon Tolibjon o'g'li. Shri Aurobindo Gxosh va Jaloliddin Rumi falsafasida ong tasavvurlarining komparativistik tahlili.....	86
Qilichev Feruzbek To'ychi o'g'li. Ekologik madaniyat va diniy qadriyatlarning ijtimoiy-madaniy transformatsiyasi.....	107
Saidkulov Nuriddin Akramkulovich. Barqarorlik transformatsiyasi: inson kapitalini rivojlantirish orqali jamiyat farovonligini ta'minlash masalalari.....	111
Madalimov Timur Abduvaliyevich. Falsafada o'lim haqidagi tasavvurlarning shakllanish evolyutsiyasi.....	115
Toshov Xurshid Ilxomovich. Miflar yordamida ongni manipulyatsiyalashning o'ziga xos xususiyatlari.....	142
Babajanov Sarvarbek Bekpulatovich. Sharq va g'arb mutafakkirlari qarashlarida jamoatchilik nazorati tushunchasi va uning bugungi kun amaliyotidagi ijtimoiy-falsafiy ahamiyati.....	167
Xolikov Yuldosh To'ychiyevich. Mafkura va mafkuraviy immunitetning jamiyat hayotida tutgan o'rni.....	185
Tursunova Shahnoza Bekchanovna. Mamlakatimizning yangi bosqichida mediyamarkazlar operativligini oshirish.....	215
Ergashev Urolbek Berkinovich. Ahmad Toshko'prizodaning "So'z ilmi" tasnifi.....	220
Temirov Ibrohimjon Qobiljonovich. Abu Iso Termiziy ma'naviy merosining islom ilm-fan rivojida o'rni.....	236
Qushvaxtov Jamshid Azamatovich. Destruktiv xulq-atvor mezonlari.....	321

10.00.00 - "FILOLOGIYA"

Рузметов Сурожбек Аллаберганович. О некоторых функциях заимствований в речи представителей старшего поколения.....	34
Chorieva Iroda Kurbonboevna. Tibbiy leksika asosida shakllangan ingliz va o'zbek maqollarida metafora va metonimiya.....	67
Najmiddinova Mehrgul Najmiddin qizi. Ingliz va o'zbek tilida "mehmondo'stlik"ga oid maqollarning lingvokulturologik xususiyatlari.....	74
Хакимова Халима Ринатовна. Вопросы о словообразовательных возможностях глосс в текстах исторических романов М.И.Шеввердина.....	91
Самандарова Сайёра, Умид Бекмуҳаммад. Хоразм жадидларининг адабий мероси.....	126
Xaitova Gulhayo Tovasharovna. Ingliz va o'zbek tillarida "yaqin-uzoq" orpozitsiyasining leksik-semantik tahlili.....	139
Мангитбаева Зайфун Узакбаевна. Қорақалпоқ тилидаги кўп компонентли қўшма гапларнинг коммуникатив жиҳатлари.....	149
Қўтибаева Арайлим Бердибай қизи. Қорақалпоқ қаҳрамонлик дostonлари тилида фольклор асарларига хос фразеологизмларнинг қўлланиши.....	156
Abdullayeva Mastona Ashir qizi. Go'ro'g'li dostonining o'zbek dostonchiligida o'rganilish tarixi.....	171
Yakubov Faxriddin Jo'raqulovich. Siyosiy diskursda konseptual metafora tahlili.....	193
Ahmedova Halima. Tilshunoslikda leksik va frazeologik birlik tushunchalarining roli.....	196
Хасанова Камила Бахтиёровна. Изучения этнографической лексики в узбекском языке.....	199
Amonova Zilola Qodirovna, Boqiyev Azizbek Abdullajon o'g'li. Saif Zafari Buxoriyning «Durrul majolis» asarida shayxlar talqini.....	202
Choriyeva Iroda Kurbonboyevna. Tibbiy leksika asosida shakllangan ingliz va o'zbek maqollarida metafora va metonimiya.....	207
Jo'rayeva Nilufar Sobirjon qizi. Dunyoning lisoniy manzarasida "smile/tabassum" tushunchalarining verballashuv vositalari (ingliz va o'zbek tillari misolida).....	223
Raxmanova Sarvinov Alisherovna. Sabr-toqat va chidamlilik tushunchalarining pragmatik talqini.....	227
Tadjiyeva Mastura Fayzullayevna. Ingliz va o'zbek tillarida "muhabbat" konseptli antropomorf metaforik modellar.....	233
Tillabayeva Zilola Raxmatillayevna. Samarqand viloyati qarluq shevalarida kelishiklarning qo'llanilishi.....	239
Abdullayeva Munojot Muxtorovna. Chog'ishtirilayotgan tillarda gender munosabatlarni ifoda etuvchi maqollarning asimmetrik va simmetrik xususiyatlari.....	251
Шералиева Ширин Абдисаломовна. Проблемы перевода фразеологических единиц в научном дискурсе.....	255
Ro'ziyev Elbek O'rol o'g'li. "To'nyuquq" bitiktoshida siyosiy yetakchi nutqining ifoda xususiyatlari.....	270
Abdullaeva Munojot Muxtorovna. Gender munosabatlarni ifoda etuvchi maqollarning lingvokulturologik tasnifi.....	286
Shokirova Maxbubaxon. Milliy sport turlarining shakllanishini ifodalovchi leksik birliklar.....	292
Jo'raxolova Bahora Kurbonboyevna. Maqollar tadqiqining lingvokognitiv aspekti.....	296
Abbasova Gulnare Xaliq qizi. Paradokslar voqif bayatli oder she'riyatining asosiy intellektual-badiiy xususiyatlaridan biri sifatida.....	313
Ergashova Sadoqat. Shoir she'riyatida folklor an'analari.....	318

DESTRUKTIV XULQ-ATVOR MEZONLARI

*Qushvaxtov Jamshid Azamatovich, Samarqand davlat chet tillar
instituti mustaqil tadqiqotchisi*

CRITERIA FOR DESTRUCTIVE BEHAVIOR

*Kushvakhtov Jamshid Azamatovich, Independent researcher,
Samarkand State Institute of Foreign Languages*

КРИТЕРИИ ДЕСТРУКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ

*Кушвахтов Джамишид Азаматович, научный исследователь
Самаркандского государственного института иностранных
языков*

0000-0001-8448-875X

e-mail:

yurist6633@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyo bo'yicha tarqalgan voyaga yetmagan bolalarda yuz beradigan destruktiv xulq-atvorning rivojlanish xususiyatlari hamda ularga qarshi kurash choralari va takliflari bo'yicha ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: destruktiv, xatti-harakatlar, xulq-atvor, ijtimoiy ko'rsatmalar, tibbiy me'yorlar, psixologik munosabat, ijtimoiy og'ishlar, kognitiv buzilishlar, o'smirlar.

Abstract: This article provides information about the features of the development of destructive behavior in children from different countries of the world, as well as measures and proposals to combat them.

Keywords: destructive, behavior, behavior, social norms, medical standards, psychological attitude, social deviations, cognitive disorders, adolescents.

Аннотация: В данной статье представлена информация об особенностях развития деструктивного поведения у детей разных стран мира, а также о мерах и предложениях по борьбе с ними.

Ключевые слова: деструктивный, поведение, поступки, социальные нормы, медицинские стандарты, психологическая установка, социальные отклонения, когнитивные расстройства, подростки.

KIRISH / ВВЕДЕНИЕ / ABSTRACT.

Buzg'unchi xatti-harakatlar – biror narsani yo'q qilishga qaratilgan ichki faoliyatning og'zaki yoki boshqa ko'rinishlaridir. Yo'q qilish shaxsning barcha sohalarini qamrab oladi: ijtimoiylashuv, sog'liq, munosabatlar, muhim odamlar. Bunday xatti-harakatlar shaxsning mavjudligi sifatining yomonlashishiga, o'z harakatlariga tanqidiy

munosabatning pasayishiga, sodir bo'layotgan narsalarni idrok etish va talqin qilishning kognitiv buzilishlariga, o'z-o'zini hurmat qilishning pasayishiga va hissiy buzilishlarga olib keladi.

Bu ko'pincha shaxsning mutlaq izolyatsiyasiga qadar ijtimoiy moslashuvga olib keladi. Bunday xatti-harakatlar ba'zan tajovuzkorni aniqlashdan iborat bo'lgan himoya mexanizmining

natijasidir. Xulq-atvorning ko'rib chiqilayotgan o'zgarishi jamiyat tomonidan qabul qilingan xulq-atvor va axloqiy me'yorlardan og'ish bilan tavsiflanadi. Xulq-atvor namunalarini buzg'unchi yoki g'ayritabiiy xatti-harakatlarga va konstruktiv (normal), umumiy qabul qilingan xatti-harakatlarga bo'lish odatiy holdir.

Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida ijtimoiy uyushish inson kamoloti uchun zaruriy vosita sifatida, inson qadr-qimmatini kamsituvchi jamiyat, ya'ni doimiy urushlar va bosqinchilikka asoslanuvchi jamiyat esa adolatsiz, johil jamiyat sifatida qoralanadi[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Destruktiv shakllanadigan g'ayritabiiy xatti-harakatlar nostandart, patologiya bilan chegaralangan, jamiyat tomonidan norozilik bilan tavsiflanadi. Bu ko'pincha ijtimoiy ko'rsatmalar, tibbiy me'yorlar, psixologik munosabat nuqtayi nazaridan og'ishdir. Har bir xulq-atvor modeli bolalik davrida shakllanadi. To'rt-besh yoshli chaqaloq uning ijtimoiy muhit bilan keyingi munosabatlarini belgilaydigan ma'lumotlarni o'rganadi. O'zaro tushunish, g'amxo'rlik, e'tibor hukmronlik qiladigan, sevgi chaqaloqlar ruhiyatining kamolotiga foydali ta'sir ko'rsatadigan, xulq-atvor namunalariga asos soladigan to'laqonli oila. Demak, yetarli ta'lim, iliqlik, e'tibor, sevgi olmagan shaxslar xavf toifasiga kiradi. Shuni ham bilishingiz kerakki, bolalar ko'pincha o'z ota-onalaridan halokatli xatti-harakatlar namunasini olishadi.

Olimlar shaxsning destruktiv xulq-atvori quyidagi omillarning mavjudligi fonida muvaffaqiyatli shakllanganligini aniqladilar:

- ko'plab ijtimoiy og'ishlarning mavjudligi (byurokratiya, korrupsiya, ichkilikbozlik, jinoyatchilik);

- ijtimoiy ta'sir choralarini liberallashtirish (tanqid darajasini pasaytirish);

- vaziyat anomaliyalari (spekulyatsiya, uydirma nikohlar);

- g'ayritabiiy xatti-harakatlarga qarshi kurash choralarini zaiflashtirish (jarimalarning, jazo tizimlarining yo'qligi)[2].

O'smirlarning o'z-o'zini yo'q qilish muammosi juda dolzarbdir, chunki bu o'smirlarning giyohvandlikka, o'z joniga qasd qilishga urinishlariga, alkogolizmga olib keladi. Yillar

davomida bunday bolalar soni ortib bormoqda. Voyaga etmaganlarning giyohvandlik, alkogolizm holatlari uzoq vaqtdan beri hech kimni hayratda qoldirmaydi. Bundan tashqari, tasvirlangan muammolar nafaqat qiyin ahvolda bo'lgan oilalarda kuzatiladi. Bolalarning taxminan 37 foizi giyohvandlikdan davolanayotganini aytishadi, bular tibbiy muassasa ro'yxatidan o'tgan, ancha farovon oilalardan chiqqan.

Xulq-atvor modeli bolalikdan kelib chiqadi va birinchi navbatda ota-onalarning namunasiga asoslanadi. Besh yoshga kelib, chaqaloq allaqachon ma'lum bir bilim zahirasiga ega bo'lib, kelajakda bolaning hayotida unga rahbarlik qiladi[3].

Buzg'unchi faoliyat ikkita yo'nalish vektori bilan tavsiflanadi: o'z-o'zini yo'q qilish – o'z-o'zini o'ldirish, ya'ni psixoaktiv, alkogolli moddalar, giyohvandlik vositalari, o'z joniga qasd qilish harakatlari va tashqi ko'rinishlarga, shu jumladan vandalizm, terroristik hujumlarga, shafqatsizlarga qaramlik bilan ifodalanadi. Jamiyatning zamonaviy progressiv rivojlanishi ijobiy tendensiyalar bilan bir qatorda, yoshlarning zaif ongiga yaxshi ta'sir ko'rsatmaydigan salbiy omillarni ham o'z ichiga oladi. Afsuski, taraqqiyot madaniyatlar, mavjud bo'lishning tez sur'atlari, ruxsat berish qobiliyati, oson kirish (ma'lumot, taqiqlangan moddalar) sonining ko'payishini vujudga keltirdi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatdagi salbiy o'zgarishlar katta avlodda jiddiy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Masalan, axloqiy va qadriyat yo'nalishining deformatsiyasini aytish mumkin. Tegishli nuqtalar o'smirlar tomonidan keskinroq boshdan kechiriladi, bu ularning buzg'unchi xulq-atvorida va buzg'unchi xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Yoshlar o'rtasidagi ijtimoiy-destruktiv xatti-harakatlar ko'pincha o'smirlarning o'zini tasdiqlash yoki "salbiy" xatti-harakatlar orqali o'zini namoyon qilish istagi bilan bog'liq. O'smirlar hissiy sezgirlikning ortishi bilan ajralib turadi, bu ularning harakatlarida iz qoldiradi. Kechagi bolalar dunyosining rasmi hali oxirigacha shakllanmagan, ammo hayotning butun progressiv jarayoni qo'shimcha psixologik yukni keltirib chiqaradi, bunga har bir voyaga etmagan ham bardosh bera olmaydi.

O'smirning buzg'unchi harakatlarga tortilishining dastlabki belgilari jamiyatsizlik, begonalashuv hisoblanadi. Keyinchalik, kuchaygan

qo'zg'aluvchanlik asta-sekin o'zini namoyon qiladi, ijtimoiy muhitga nisbatan ochiq tajovuzga aylanadi, bu maktab muhitida ham, oila va maishiy munosabatlarda ham kuzatilishi mumkin. Ko'pincha o'smirlar o'z fikrlarini turli yo'llar bilan himoya qilib, o'zlarini tasdiqlashga intiladilar. Shu bilan birga, o'zini to'liq namoyish eta olmaslik, uning yaqin atrofi, kattalar tomonidan qo'llab-quvvatlanmasligi yoki yetishmasligi o'smirning "ko'cha" muhitida o'zini anglash istagining sababi bo'lib, ko'pincha noqulaydir.

Bundan tashqari, faol harakatlar turiga qarab, g'ayritabiiy xatti-harakatlarning quyidagi turlari ajratiladi, xususan: o'z-o'zini yo'q qilish, o'z-o'zini o'zgartirish (tananing o'zgarishi: chandiq, tatuirovka, pirsing, transformatsiyalar) shular jumlasidandir.

Xulq-atvorning ko'rib chiqilayotgan turini jamiyatga moslashish kontekstida uning turli shakllarida topish mumkin:

- radikal moslashuv (shaxsga mos kelmaydigan dunyoni o'zgartirish istagi);
- deviant moslashuv (norma chegarasidan tashqariga chiqadigan oqlangan buzg'unchi harakatlar);
- konformistik moslashuv (subyekt rozi bo'lmagan umumiy qabul qilingan standartlarga moslashish);
- giperadaptatsiya (erishib bo'lmaydigan maqsadlarni qo'yish);
- ijtimoiy-psixologik qobiliyatsizlik (jamiyatga moslashish zarurligini aniq inkor etish, bunga yo'l qo'ymaslik uchun harakatlarni qo'llash) shular jumlasidandir[4].

Buzg'unchi xatti-harakatlarni tuzatishga qaratilgan profilaktika choralari ularni davolashdan ko'ra samaraliroqdir, chunki terapevtik choralar psixiatriya muassasasida ro'yxatdan o'tishni o'z ichiga oladi. Ko'rib chiqilayotgan muammoga e'tibor bermaslik, o'z navbatida, ko'pincha bolalarning shikastlanishiga, o'z joniga qasd qilish harakatlariga olib keladi, kattalar boshqalarga zarar yetkazishi mumkin.

Buzg'unchi xatti-harakatlarning oldini olish deganda shaxsda ijtimoiy munosabatlarning haqiqiy subyektiga aylanishiga yordam beradigan fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan murakkab jarayon tushuniladi. Shaxsiy kamolotning asosiy omillaridan biri voyaga yetmaganlarni tayyorlashdir.

NATIJALAR (PEZYULTATY / RESULTS). Asosiy profilaktika choralari quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi kerak:

- maktabda o'qimaslik xavfi ostida bo'lgan bolalarni aniqlash (ko'pincha darslarni qoldiradigan, ko'p vaqtini ko'chada o'tkazadigan, o'quv natijalaridan orqada qoladigan, tengdoshlari yoki o'qituvchilari bilan ziddiyatga ega bo'lgan o'quvchilarni aniqlash);

- noto'g'ri xulq-atvor namoyon bo'lgan talaba rivojlanishining ijtimoiy muhitini tahlil qilish, talabalarni ehtimoliy xavfga muvofiq guruhlariga birlashtirish, shuningdek moslashish jarayonining bosqichlari;

- talabalarga ijtimoiy kompetensiya ko'nikmalarini o'rgatish (o'z-o'zini tartibga solish, nizolarni boshqarish, o'z-o'zini tashkil qilish, muloqot qilish, yo'qotishning achchiqligini yengish qobiliyati);

- voyaga etmaganlar uchun o'smir va uning oilasining shaxsini ijtimoiy o'zaro munosabatlar uchun munosib shart-sharoitlarni shakllantirishda qo'llab-quvvatlash, bolani jamiyatda yashashga tayyorlashdan iborat bo'lgan kasbiy tayyorgarlikni yaratish va tashkil etish; professional o'zini o'zi belgilash, mehnat faoliyati usullari va ko'nikmalarini egallash shular jumlasidandir[5].

Odamlar yolg'on gapirishadi, sog'lig'iga qasddan zarar yetkazadilar, o'z joniga qasd qiladilar va boshqa turlarni o'ldiradilar. Ilm-fan, turlarning eng aqllisi nima uchun bunday asossiz harakat qilishini tushuntirishga harakat qilmoqda.

Buzuvchi xatti-harakatlar – yomon odatlarga kiruvchi spirtli ichimliklar iste'mol qilish sog'liq uchun zararli va bu haqiqat chekuvchi va ichadigan har bir kishiga yaxshi ma'lum. Ma'lum bo'lishicha, odam ongli ravishda o'zini kasal qiladi va bu aniq tushuntirishni talab qiladi. Ushbu xatti-harakatning sabablarini o'rgangan olimlar, bir nechta muhim sabablar borligini tushuntiradilar. Shuningdek, qimor o'yinlariga qaramlik odamga juda qimmatga tushishi mumkin. Albatta, bu buzg'unchi xatti-harakatlarning yana bir turi bo'lib, uning ma'nosi insoniyatning farovonligi nuqtayi nazaridan mutlaqo tushunarsizdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, qimor o'yinlari bilan shug'ullanishning asosiy mexanizmi inson o'yindagi muvaffaqiyatsizlikni hayotdagidan farqli ravishda qabul qilishidir. Uning uchun o'yindagi muvaffaqiyatsizlik yana urinib ko'rish uchun qo'shimcha rag'batdir, o'yindagi mag'lubiyat

qiyinchilik sifatida qabul qilinadi. Olimlar, qimor o'ynashni boshlaganlarida barcha o'yinchilar qancha vaqt o'ynashlariga oqilona yondashishlarini va o'yinni faqat o'yin-kulgi sifatida qabul qilishlarini kuzatdilar. Biroq, yo'qotish ularning idrokini o'zgartiradi, qimor endi qiyinchilik, jang, urushga aylanadi, bu yerda ular g'alaba qozonish uchun hamma narsani qilishlari kerak.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib aytganda, buzg'unchi xulq-atvor fenomeni ijtimoiy nomaqbul xatti-harakatlarning shakli, mazmuni, sabablari va shartlari to'g'risidagi nazariy bilim sohasini aniqlashtirish va boyitish uchun har tomonlama nazariy va uslubiy tahlildan o'tkazilishi kerak. Bu yagona uslubiy yondashuvni shakllantirish imkonini beradi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.: Fan, 1993-yil.
2. M.Y.Murodov. O'smirlar deviant xulq-atvorining shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar. // Inter education & Global study Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, ISSUE 4 (2). – B. 43-437.
3. Лысак И.В. Человек-разрушитель: деструктивная деятельность человека как социокультурный феномен. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1999. – 55 с.
4. I.M.Xakimova. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2014.
5. Umarov B.M. Xulq buzilishining kelib chiqishida oila muhiti. // Xalq ta'limi jurnali. T.: 2011.

